

MEHMED SALÂHÎ BEY
VE
MECMUASI'NDAN BÂZİ NOTLAR

M. Münir Aktepe

Mehmed Salâhî Bey'in Mazhar Paşa ile mücadelesi :

Mehmed Salâhî Bey, Selânik hakkında II. Abdülhamid'e verdiği 11 Eylül 1304 tarihli rapordan sonra, yine siyâsî bir görevle Girid'e gönderilmişti (1889). Bu esnada Girid'de, ada rumlarının, Yunanistan ile birleşme arzularından doğan çeşitli ve devamlı tarzda mücâdeleler oluyordu. Mehmed Salâhî Bey'in, almış olduğu emir mucibince bu def'aki vazifesi ise, adaya sevk edilen Türk askerlerinin malzeme ve mühimmat noksanlarını yerinde görmek ve tesbit etmek; aynı zamanda Girid'de mevcut muhtelif siyâsî cereyanları ve kumandanlar arasındaki münasebetleri inceleyerek, bilâhîre bir rapor ile padişaha bildirmektir. Bu itibarla 11 Temmuz 1305 tarihine tesadüf eden salı günü, Girid'e hareket eden Salâhî Bey, altı aydan ziyade bu adada kaldıktan sonra İstanbul'a döndü ve 5 Aralık 1305 de keyfiyeti bir rapor ile II. Abdülhamid'e bildirdi. Mehmed Salâhî Bey'in, Girid olayları ile ilgili raporu ve bu maksadla yaptığı seyahat, diğer çalışmaları, tarafımızdan bir kitap hâlinde yayınlanmış olduğu için, burada tekrar üzerinde durulmamıştır ¹.

M. Salâhî Bey, Girid seyahatinden sonra İstanbul'da kaldı ve Saray'ın, II. Abdülhamid'in emrinde çalışmaya devam etti; fakat bu çalışmalarının daha öncekiler kadar başarılı olmadığını görüyoruz. Evvelce bir vazife icâbı, muayyen meseleler hakkında resmî raporlar veren ve bu raporları dolayısıyla de şöhret yapan

¹ Bak, Mehmed Salâhî Bey, *Girid Mes'alesi 1866 - 1889* (Ön-söz ve notlar ile birlikte hazırlayan Prof. Dr. Münir Aktepe), İstanbul 1967.

Salâhî Bey, sonradan, bu işin padişahın hoşuna gittiğini anlamış olmalı ki, teklifsiz görüştüğü arkadaşlarını dahi, yok yere, II. Abdülhamid'e şikâyet etmekten, aleyhlerinde rapor vermekten çekinmemişti. Meselâ şehremini Mazhar Paşa bunlardan biri idi ². Çok sevdiği ve gayet lâübâlf görüşüklerini bildirdiği, İstanbul'un dokuz senelik şehremini Mazhar Paşa, bir gün kendi ricâsı üzerine, küçük kardeşi Hasan Hilmi Efendi'yi vazifeye almıştı. Fakat emsâline nazaran, onu terfi ettirmekte, dolgun maaş almasını sağlamakta biraz geç kaldı; hattâ Salâhî Bey'in bir kaç def'a uyarmasına rağmen, paşa bu hususda her neden ise, ağır davrandı. İşte bu keyfiyet aradaki dostluğun derhâl kalkmasına ve Salâhî Bey'in, Mazhar Paşa hakkında şikâyetlerine sebep oldu.

Salâhî Bey, bu mes'eleye dâir Mecmua'sında şunları yazıyor:
«... Kendisi biraz hasta olup iki üç günden beri dışarı çıkmıyormuş. Beni de, harem dâiresinde, yatak odasında kabûl etti. Beni bir takım boş sözler ile başdan savmak istediğini görünce, bak paşa bunca senelik hukuk var. Şimdiye kadar ben pâ-mâl etmemek için, sana niyaz ve rica edip durdum. Sen kabûl ve is'af etmedin. Hâlbuki, bu müddet zarfında beş on tane mübtezel oğlanı, hem dolgun maaşlar ile aklâma me'mur ve hem rütbe ve nişanlarla mesur ettin. Bunların iktidarları, istihkakları mefkud. Kardeşim cümlesile imtihana hazır, husûsile bundan evvel, esnây-i veda'da eymân-ı galiza ile şart ederek va'd ve te'min ettin. Bu arada kardeşimin ma'aşını da hadd-i münâsibe iblâğ ettirmiş olsa idin, günaha mı girerdin, yoksa kimse seni mes'ul mü ederdi. Benden değil kendi fiil ve hâlimden utan dedim.

Onlar buraya gelip, gece ve gündüz bana hizmet ediyorlar, kardeşin de devam edeydi, o da öyle olurdu, cevabını irâd edince, kan başıma sıçradı. Bire edepsiz, alçak hitâbile bağırardım.... Erzel herif bununla bitmedi. Seni öyle hicvedeyim ki, âleme dâsitan olsun diyerek, dışarı fırladım... Sementimiz Beşiktaş'da, Abbas Ağa mahallesinin yukarısında, Yeni-mahâlle idi. Doğruca orada gazinoya gittim. Herifin şu muâmele-i denâ'at-kârânesini bir türlü havsala-i tahammüle sığdıramadım. Kalemî çıkarıp, o şiddet-i te'essür ile âtide münderiç hicviyeyi yazdım. Gece yirmi beş, otuz

² Mazhar Paşa'nın hâl tercümesi için bak, Osman Nuri, *İstanbul Şehreminleri*, İstanbul 1927, s. 166/179.

nüsha kadar teksir ettik. Sabah ferdada hatt-ı destim ile olan bir nüshasının zirni inzaladım. Zarfa koyup üstünü tahtim ettim. Uşağa verip, başka bir zat tarafından mühim bir madde için imiş tarzında telkinat ile Mazhar Paşa'ya gönderdim. Her bir ihtimale karşı, hakikat hâli yazıp ve hicviyenin bir suretini leffedüp, atebe-i seniyyeye takdim ettim. O gün Ahmed Celâleddin Paşa'nın odasında otururken, ma'bâdını neşretmesin diye, kure-nadan Arif Bey ma'rifetile bir irâde-i seniyye telâkki eyledim. Zât-ı şâhânenin beni haklı ve hicviyenin me'âlini doğru bulduğunu muahharen işittim. Bendegân-ı şâhâneye ve bâzı vükelâya ve bütün matbaalara, hicviyenin bir suretini dağıttım. Âleme dâsitan oldu. Mazhar Paşa tezkireyi açıp, hicviyeyi okumuş ve son derecede hiddetlenip, damadı ma'hud Kemal'i ve mektubî-i emânet Nâzım Bey'i nezdine çağırıp, bana bir çok atıp, savurduktan sonra, hakkımda mücâzât-ı şedîde icrâsı istihâmını hâvi atebe-i seniyyeye bir arıza tahrir ve damadı ma'rifetile takdim ettirmiş ise de, taraf-ı şâhânedan sükût ile geçiştirilmiştir. 29 Ocak sene 1305³.

Mehmed Salâhî Bey'in, burada bahis konusu ettiği ve matbaalara verdiğini söylediği hicviye, yirmi iki beyitten müteşekkil olup,

*Merhaba ey pâyi tahtın şehre-emîn-i nekbeti
Merhaba ey çarh-ı dânun yâdigâr-ı zilleti⁴*

beyti ile başlamakda ve gayet müstehcen bir çok beyitlerden sonra, aşağıdaki beyit ile sona ermektedir:

*Hâfız aldın konağa vakf-ı meydan eyledin
Hem kayın zâden Rauf'ı öyle ilân eyledin⁵*

³ Devamı vardır.

Salâhî Bey'in, Nâzım Bey (Paşa) tarafından hapsedilmesi :

M. Salâhî Bey, aynı sahadaki çalışmalarına bir kaç sene daha devam etti; fakat yukarıda zikredilen Nâzım Bey'in zabtiye nâzırlığına getirilmesi, onun yaşayış şekline tesir etti. Nâzım Bey, vaktile Salâhî Bey'in Mazhar Paşa için yazdığı hicviyeyi tekrar ele almış ve daha önceden şahsına karşı yaptığı bâzı neşriyat dolayısıyla de,

³ Salâhî Bey Mecmu'ası, s. 58/59.

⁴ Salâhî Bey Mecmu'ası, s. 59.

⁵ " " " " , s. 60.

Salâhî Bey'e kızdığından, onu İstanbul'dan uzaklaştırmak veya hapsedirmek hususunda, pâdişah nezdinde teşebbüse geçmişti. Bir taraftan da gizli bir memuru vasıtasile, Salâhî Bey'in günlük hareketlerini tâkib ettiriyordu. Nihayet yeni yıl (Muharrem) tebriki dolayısıyla, M. Salâhî Bey'in gazetede çıkmış olan «Yâ Halife-i hamîdü'l-hisâ» ifâdeli manzum tarihini vestile ittihaz eden Nâzım Bey, dâhiliye nezâreti mektubî kalemi memurlarından - ki bilâhîre dâhiliye nezâretî mektubcusu ve müsteşarı olan - Fuad Bey'e hazırlattığı diğer bir jurnalı, pâdişaha verdi.

Mehmed Salâhî Bey, bu keyfiyetten, Beşiktaş'da, Yeni-mahalle'de dört yüzlü çeşme sokağında ve çeşmeden İslâm mezarlığı'na doğru gelirken sol kolda, dördüncü evde oturduğu esnada, bitişik ev komşusu, bendegân-ı şâhânedan Kadri Bey vasıtasile haberdar oldu ve derhâl muhtelif kanallardan, II. Abdülhamid'e müracaat ederek kendini müdafaa etmek mecburiyetini duydu. Böylece Nâzım Bey ile M. Salâhî Bey arasında ciddî bir mücadele baş göstermişti. Salâhî Bey de Nâzım Bey'i bâzı jurnalleri ile pâdişaha şikâyet ediyor, icab ederse bu meselenin bir mahkemeye havalesile, orada hâll edilmesini istiyordu. Mehmed Salâhî Bey, bu arada, daha önceki hâdisede, II. Abdülhamid'in kendi şahsına karşı gösterdiği müsamahadan cesaret alarak Nâzım Bey için de, çok ağır ve o nisbette müstehcen yeni bir hicviye yazdı. Ma'amafih kendisi de, yaptığı bu işin iyi bir şey olmadığını biliyor ve aynen şöyle diyordu : «... Hayf ki, aleyhinde bir hicviye-i hezel-âmiz tahrir ve neşretmeye mecbur oldum. Bu benim için büyük bir tenezzüldür. Lâkin bunu yazmamış olsaydım, tecennün edecek bir hâlde idim, belki çıldırırdım. Habisin müfteriyât-ı denaat-kâranesi o kadar teessürât-ı kalbiyemi mücib olmuştu ki, bekâr bulunsa idim, alçağı bir rövêver kurşunu ile Cehennem'e göndermekden bâdehu telef-i nefis etmekden vaz-geçmezdim... »⁶

Fakat birinciye nazaran, hâdiseye bu defa aksi şekilde cereyan etmiş bulunuyordu. Mehmed Salâhî Bey'in, Nâzım Bey için yazdığı ikinci hicviyeyi müteakib, evi nezâret altına alındı; adamlarından biri habsolundu. Beşiktaş muhâfızı, yedi-sekiz Hasan Paşa, kendisini sık sık karakoza dâvete başladı. Nâzım Bey bu son hicviye

⁶ Hikâye-i hakikat başlığı altında, Salâhî Bey'in 9 Aralık 1808 tarihli ve on sabifelik açıklamalarından. Bak, Salâhî Bey Mecmu'ası, s. 66.

ile eline iyi bir fırsat geçirmiş, rakibini devamlı olarak sıkıştırıyordu. Bir taraftan da; pâdişah Abdülhamid'e müracaat ile bu hıcviyeyi yazan adamın muhakkak surette, İstanbul'dan sürülmesi lâzım geldiği hususunda müsaadelerini rica ediyordu. Nihayet müsâhiblerden Lûtfi Ağa vasıtasile, Beşiktaş Karakol-hânesi'nde ve Hasan Paşa'nın huzurunda barıştırılacakları Salâhî Bey'e bildirildi. Mehmed Salâhî Bey, bu iş için Nâzım Bey'in Beşiktaş karakolu'na gelmeyeceğini bildiği hâlde, iyi niyet sâhibi olduğunu bildirmek için, oraya dahi gitmeye râzı oldu. Fakat tahmin ettiği üzere, hakikaten Nâzım Bey, buraya gelmedi. İki taraf arasında yapılan bir takım görüşmelerden sonra, M. Salâhî Bey, bir tertib neticesi, zabtiye dâiresine, Nâzım Bey'in ayağına kadar götürüldü. Bu andan itibaren, artık Salâhî Bey'in yıldızı sönmeye başlamış bulunuyordu. Nâzım Bey, derhâl kendisini bir odaya habsetti ve bu mahbusiyeti üç gün sürdü. Şahsına karşı yapılan bu muamele, Salâhî Bey'in çok ağırına gitmişti. Geniş ölçüde hizmette bulunduğu efendisinden, her gün kendisini haklı gösterecek ve düçar olduğu fena durumdan kurtaracak bir haber beklediği hâlde, II. Abdülhamid her neden ise, bu meselenin üzerinde fazla durmamış veya öyle görünmek istemişti. Maamafih, zabtiye nazırı Nâzım Bey'in, M. Salâhî'yi ısrar ile İstanbul'dan uzaklaştırma veya habsetme arzusunu da yerine getirmemişti. Nihayet zabtiye nezâreti polis meclisi başkanı olup, Beşiktaş Maçka mahâllesi sâkinlerinden Hüsnü Efendi ve bilhassa yine Müsâhib Lûtfi Ağa'nın aracılığı ile Nâzım Bey'in, Salâhî Bey'i afvı temin edildi. Salâhî Bey böylece bu mahbesden kurtuldu ve evine döndü. Ancak zabtiye nezâretinde geçirdiği sıkıntılı günler esnasında tansiyonu çok yükselmiş, aldığı bol miktardaki müşhil ilâcı yüzünden de, bir hayli sarsılmış ve zayıflamıştı. Bu sebeple kendisi üç ay kadar istirahat ettiğini ve hava tebdili ile vakit geçirdiğini söylüyor.

M. Salâhî, bu son üzüntülü günlerinde, kendisine çok büyük iyiliği dokunan Lûtfi Ağa için, sonradan şu manzumeyi yazmıştır :

Bir manzûme-i mahsûsa

*Bir kabahat işlemediğim bi-güman
Hasm-ı dânim vermemişti hiç eman
Etti bir sâhib kerem tahlis heman
Lûtfi var olsun cihanda her zaman*

*Görmedim ben böyle bir âli-cenab
Etmemiştin bâbına hiç intisab
Etti ihya bendesin bi-irtiyab
Lûtfi var olsun cihanda her zaman*

*Hayra himmet eylemekde dâima
Böyle zâta ben nasıl etmem duâ
Ömr ü ikbâlün füzûn etsin Huda
Lûtfi var olsun cihanda her zaman ⁷*

Mehmed Salâhî Bey'in gözden düşmesi :

Salâhî Bey'in başından geçen bu nevi hâdiseler ve hareketler, öyle anlaşılıyor ki, zamanla onun diğer yakın dostlarının dahi kendisinden yavaş yavaş uzaklaşmasına sebep olmuştur; hattâ bir müddet sonra, o kendî kendinden de şikâyet eder hâle gelmiştir. Nitekim kendî mecmuâsında mevcut 19 Ekim 1309 tarihli aşağıdaki şiiri, bize bu hususta güzel bir örnek teşkil eder :

*Ben ne yaptım aceb dost-ı vefa perverime
Mîr Fehmi gibi bir yâr-ı kerem küsterime
Negle incittim aceb hâtır-ı nâzik-terini
Ben anın sevmiş idim safvet ile dâderini
Arada hâtır-ı nâ-şâdımı yoklardı benim
O güzel sözler ile kalbimi okşardı benim
Bir kusurum var ise afovni arzu ederim
Ben bırakmam yakasın nezdine elbet giderim*

Hikmet merhûmun ⁸, biraderi Fehmi Efendi'nin terk-i ülfet ve iltizâm-ı bigâneği etmiş olması üzerine safvet-i kalbiyemin bürhânı olan şu beyitleri yazıp kendisine yolladım. Riyâkârâne bir durug ile setr-i maksada çalıştı. Esbâbını vallah bilmem anlayamadım. Öylece terk-i ülfet olundu. 19 Ekim sene 1309 ⁹.

⁷ Salâhî Bey Mecma'ası, s. 62.

⁸ Kayserli şâir Hikmet Bey. Bunun bir kısım şiirleri, Salâhî Bey tarafında ikinci Mecma'sında toplanmış bulunmaktadır. Bak, kütüphanemizdeki yazma tek nüsha, s. 18, 23/25, 35 vd.

⁹ Salâhî Bey Mecma'ası, s. 7.

Mehmed Salâhî Bey'in, nihayet kardeşi Mahmud Edib Bey ile yaptığı bir mektuplaşma, onun bu tarihlerdeki durumunu daha açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Birbirleri ile senelerce dargın bulunan bu iki kardeşden Mahmud Edib Bey, 20 Ekim 1309 tarihinde, ağabeyisine yazmış olduğu bir mektupda aynen şöyle diyor: «... Hakkımızda göstermiş olduğunuz lütf u kerem, sa'f himem hiç bir vakit unutulmaz ni'met-i azîmeden olduğunu fevka'l-hadd bilirim ve buna karşı leyi ü nihâr arz ve şükür ve mahmedet ey'erim. Lâkin bulunduğunuz meslek âlemin ve bâ-husus hâsseten kendinizin nefretini müstelzim iken sâyenizde mahv ve heba olan âmâl-i istikbâlimiz büyüklük nokta-i nazarından hüviyetimizi takdire kifayet etmiyor mu?...»¹⁰. M. Salâhî Bey ise, 21 Ekim 1309 da, buna şu cevabı vermişti. «... Âlem benim mesleğimden, meşrebimden nefret edebilir ve ben de, bu nefretten zarar-dide olabilirim. Fakat bu kusur ve kabahat benim meslek ve meşrebimde değil, meslek ve meşrebimin mizâc-ı âleme mutabık bulunmasındandır...»¹¹.

Mehmed Salâhî Bey, kardeşile mektuplaştığı esnada, hattâ biraz daha önce, yukarıda bahis konusu ettiğimiz hâdiseler dolayısıyla çok üzüntülü ve kederli günler geçirmekte idi. Nitekim Mecmuasının 61. sayfasında mevcut bir şiirinin baş kısmındaki ifade dahi, bu hususu isbat eder mahiyettedir ve bu cümle aynen şöyledir: Fart-ı teessür ile mahzun ve mütefekkir olduğum bir zamanda manzûme-i âtiye-i meşhuru nazm ve inşâ eyledim. Fakat o gün ikmâl edemedim. Bu kadar kaldı. 21 Eylül 1308¹². Fakat bununla beraber, kendisinin devlet işlerini iyi düşündüğü, dâvâlarında haklı olduğu, devlete ve millete hizmet için bu nevi işleri yaptığı kanaatinde idi. Salâhî Bey'e nazaran, padişah, ne kadar devlet düzenini islâha çalışmış olsa da, ekseriyet hâin, mürtekip ve sefih olduğundan, kat'i bir netice almak mümkün değildir. Kanûnen ceza görmesi lâzım gelenler mükâfat görüyor, mükâfata lâyık olanlar da azlediliyor, sürülüyor veya terfi' ettirilmiyordu. Doğru söze kulak veren yoktu. Ne kadar terbiyesiz, ne kadar edepsiz ve rezil, mürteşi varsa, bunlar yüksek meziyetleri hâiz insanlardan telâkki ediliyordu. Devlet ve milletinin menfaatleri

¹⁰ Salâhî Bey Mecmu'ası, s. 1.

¹¹ » » » , s. 3.

¹² » » » , s. 61.

için tam bir gayret ve sadakat içinde hizmet etmek isteyenler, Ebussuud Efendi kadar fakih, Kemal Paşa zâde kadar fâzîl, Sokullu kadar âkil, Köprülü kadar müdür ve Koca Râgıb Paşa gibi müdebbir olsa da, yine alçakların indinde menfur, nefret ile bakılan insanlardı. Hiç şübhesiz bu Salâhî Bey'in kendi görüşü idi. Fakat muhakkak olan bir şey varsa, o da bir çok kimselerin zamanla kendisinden uzaklaşmış olması ve alâkalarını kesmeleri hususudur. İbrahim Alâeddin Gövsa'nın kaydına nazaran Abdülhamid II. nin sansür'ü olan encümen-i teftiş ve muayene üyesi olarak, hafiyelikle fena şöhret kazandığı için herkes ondan uzaklaşıyordu¹³. Nitekim, 1306, 1307 ve 1308 tarihlerinde, arkadaşlarından gelen mektuplarda, hep Salâhî Bey'e mektub yazamamış olmalarından dolayı, ma'zeret beyan etmeleri hususuna dikkat edilecek olursa, bu keyfiyet daha iyi anlaşılır. Hakikaten Salâhî Bey'in bu tarihlerde hangi işlerle meşgul olduğu hususu da pek belli değildir. Kendisi, Mecmu'asının muhtelif yerlerinde 1309 dan önceki ve 1317 den sonraki vazifeleri hakkında, pek çok bilgi verdiği hâlde, bu aradaki zaman içinde ne yaptığını açık şekilde yazmamıştır. Ancak 1310 da, İstanbul'da vuku' bulan zelzele¹⁴ ile daha sonraki senelerde meydana gelen hava durumlarına dâir¹⁵, ma'lûmat vermekde; aynı zamanda yazdığı bazı şiirlerinden bahsetmektedir. Bu şiirlerinden bir tanesi, hicri kamerî 1314 senesi sonlarında ve Yunan harbi esnasında yazılmış olup, bilâhîre muzika-i hümayun muallimi albay Zâtf Bey tarafından marş olarak bestelenmiş ve *Musavver Ma'lûmat* gazetesinde de notası neşredilmiştir¹⁶. Diğer bir şiiri ise, 19 Ağustos 1313 de II. Abdülhamid'in cülûsunu tebrik gayesile yazdığı bir kasidedir¹⁷. Üçüncü manzûmesi yine aynı sene içinde ve Rif'at Paşa'nın sadâreti sırasında kaleme alınmıştır. Bâb-ı âli'ye hitâbe başlıklı olan bu şiirden dikkati çeken son bir kaç beyit:

*Doğrusu islâma lâyık olmayan her türlü hâl
Şimdi ağredir ki oldu âdet-i Osmâniyân*

¹³ İbrahim Alâeddin Gövsa, *Meşhur adamlar (hayatları - eserleri)*, İstanbul 1936, c. IV. s. 1411.

¹⁴ Salâhî Bey Mecmu'ası, s. 8.

¹⁵ » » » , s. 40.

¹⁶ » » » , s. 10.

¹⁷ » » » , s. 13.

*Kimsenin bir kimseyi ta'yibe yoktur cür'eti
Olsa Dîvân-hâne-i islâma Asmug pâşban
Çünkü hâkkâmın fîilde birbirinden farkı yok
Mefsedette cümlesi oldu mûşârû'n-bî'l-benan
Hey'et-i mevcûdenin ahvâlini tasvîr edüb
Söyleyim bende mükemmel, bir mü'essir dâsitan
Bir düşün encâmı da artık Salâhî et duâ
Cümleği etsün heman islâh Rabb-i müstebân*¹⁸

Mehmed Salâhî Bey'in son hizmetleri :

Salâhî Bey'in, Mecmu'asında mevcut ve oldukça uzun, tarihsiz bir rapor¹⁹, onun bir ara, Matbaa-i âmire müdürlüğü yaptığını dahî bize göstermektedir. Fakat, her ne sebepten ise, Salâhî Bey bu memuriyeti üzerinde fazla durmamıştır. Ancak bu matbaanın islâhı hakkında hazırlanmış olduğu raporda, Matbaa-i âmire'de, neler yapmak istediğinden mufassal şekilde bahsetmiş ve sonuna da «Maarif nâzırı ma'hud Zühdü Paşa ile aramızda ihtilâf ve zıddiyet zuhurunu icâb eden şeylerin biri de, iş bu lâyhadır. Fart-ı gayret ve şiddet ile kabûl ve tervecine çalıştım ise de, Osman Bey Matbaası'nı iltizam eden evliyâ-i umûra tefhîm-i hakikat mümkün olamadı. Varak-ı mühr ü vefayı kim okur kim dinler» kaydını koymuştur.

Ahmed Zühdü Paşa'nın maarif nâzırlığına getirilmesi, Muharrem 1309 (Ağustos 1891) tarihinde olduğuna nazaran²⁰, Mehmed Salâhî Bey'in matbaa müdürlüğü de, bu tarihten sonra ve posta-telgraf nezâretine geçmeden önce olmalıdır. Nitekim bulduğumuz bir kayıt, onun hicri 1312 (1894) yılında matbaa müdürlüğüne getirildiğini göstermektedir²¹. Salâhî Bey'in yukarıdaki ifade tarzına

¹⁸ *Salâhî Bey Mecmu'ası*, s. 43.

¹⁹ Salâhî Bey «Vaktile Matbaa-i âmire müdürü iken Maarif nezâretine ve makam-ı sadârete verdiğim raporun suretidir» başlığı altında kaleme aldığı yazıda, Matbaa-i âmire'nin tâmirini, harf ve baskı makinalarının islâhını, takımların değiştirilmesini, küçük boyda fakat sür'atle çalışan yeni makineler alınmasını, yeni bir cild atölyesi açılmasını, anbardaki kitapların çarşı fiyatına satılmasını, maarife âid kitapların da bu matbaada basılmasını ve sairiyi arzu ediyordu. Bak. Salâhî Bey, *Mecmu'a*, s. 148/51.

²⁰ Hicri 1316 senesi *Maarif Sâlnâmesi*, s. 61/64.

²¹ İbrahim Alâeddin Gövsa, *Meşhur adamlar*, c. IV, s. 1411.

ve 11 Nisan 1317 de yazdığı şiire dikkat edilecek olursa, onun bu tarihlerde uzun bir süre, yaptığı işlerden pek de memnun kalmadığı anlaşılıyor. Bahis konusu şiiri aynen şöyledir :

Arıza-i manzûm

*Arz-ı ma'lûmat değil izhâr-ı hakk da'vasıdır
Çünkü dünya Pâdişâhım bir tama' dünyasıdır
Bendeği ve sıdk u hizmetle mübâhî-ken kulan
Zümre-i akrânının mâdûn-ı müstesnasıdır
Bir misâl olsun diye arz eylerim ki, el-yeum
Biri de Şâm-ı şerifin vâliy-i vâlâsıdır
Hayli demdir eylemişken hicvden keff-i lisan
Şimdi me'yûsiyet hicvin bâis-i yektasıdır
Telgrafın nâzırı yâni heyûlây-ı benâm
Humk-ı cehlî bir garîb enmûzec-i ra'nâsıdır
Müsteşar Almanya'lı bilmem ve lâkin Fahri Bey
Telgraf erkânının dâhiy-i nev-peydâsıdır
Hazırım ben yirmi yıl ders-i idâre vermeğe
Böyle gafil hey'ete ki, hey'etin sülâsıdır
Cür'et-i tasdî'a bâdi şimdilik bî iştibah
Ruhsat istihâmı yahud kablıca sevdasıdır
Tam otuz yıldır ki, hizmet eyleyen bu bendenin
Ruhsat istihsâli ancak maksad-ı aksâsıdır*²²

Görülüyor ki, Mehmed Salâhî Bey telgraf ve posta nezâretinde bir görev almıştır. Fakat bu vazifesinden de memnun değildir. Kendisi, akrânlarının en aşağısının dahi Şam vâlisi olduğundan bahs ile şübhesiz bir vâlilik filân beklemektedir. Devrinin bir çok paşasile münakaşa hâlinde olması dahi, bizce bundan mütevellid bulunmaktadır²³. Salâhî Bey, diğer bir yazısında ise, sadrîazam

²² *Salâhî Bey Mecmu'ası*, s. 13.

²³ Salâhî Bey, Şehemîni Mazhar Paşa, Zabtiye nâzırı Nâzım Paşa, Beşiktaş Muhâfızı Hasan Paşa ve maarif nâzırı Zühdü Paşa'nın yanında, Serasker Paşa ile de bozuşmuştu. Tanıdığı bir insan için, Serasker Rıza Paşa'dan, memuriyete tâylai hususunda bir kaç def'a ricada bulunan Salâhî Bey, isteğini yerine geti-

Avlonyalı Ferid Paşa'nın yirmi senelik dostu bulunduğunu ve bâzen kendisile bir araya gelerek, devlet işlerini beraberce görüş-tüklerini açıklamakta; buna rağmen vaktile gayet samîmi davranan bâzı dostlarının ve bilhassa Ferid Paşa'nın dahi, sonradan yüksek makamlara geçmesi, hattâ sadrîâzam olmaları üzerine, kendisine gereken alâkayı göstermediklerini, yine şikâyet tarzında bildirmektedir. Ona nazaran, sadrîâzam Ferid Paşa, sadâret makamına gelinceye kadar, kendisile gayet lâübâlî ve samîmi görüşüyordu; hatta şahsen yazdığı yazılar ile lehinde ne derece gayret gösterdiğini Ferid Paşa da biliyor ve kabûl ediyordu. Lâkin sonradan, arada mevcut bu hukuk ve dostluğun muhafazasına Ferid Paşa önem vermemiş, Salâhî Bey'e karşı gayet lâkayd davranmıştı. Her ne kadar yine bâzı konuşmalar sırasında, teklifsiz sözler sarf ediliyor, sorular ve cevaplarda bulunuluyordu ise de, arzu edilen şekil ve tarzda muâmele gösterilmiyordu. Hüliâsa Salâhî Bey'in arzu ve istekleri yerine getirilmiyordu. Ancak müteaddid müracaatlardan sonra, birinci rütbeden bir aded Mecidî nişanı ile Salâhî Bey'in tâltifine delâlet etmişti. Maamafih, Salâhî Bey'in mensub olduğu telgraf ve posta nezâreti tarafından, evvelce kendisine verilmiş olan, ikinci rütbe Osmânî nişanının, bu def'a birinci rütbeye tebdilî bâb-ı âlî'ye yazıldığı hâlde, yine Ferid Paşa tarafından bu teklif çok görülmüş ve Mecidî nişanı arz edilmiş olduğundan, irâde-i seniyye-i pâdişâhî de bu yolda çıkmıştı²⁴. Bu sebeple, M. Salâhî Bey, çok yakın dostu Ferid Paşa hakkında aynen şunları söylemektedir.

rilmediğini görünce, Rıza Paşa'ya da ağır bir mektup yazmış (21 Temmuz 1811) ve bu mektubun altına, sonradan ilâve olarak, şu cümleleri kaydetmekten çekinmemişti.

«Şu tezkirenin ibtidalında zan ve tahmin üzerine zikrolunduğu vechile Serasker-i müşâruileyhî edâniden ve eşirradan olduğunu ve irtikâb ve irtîfâda eslâfına rahmet okutacak mertebede harîs, tams'kâr, müteezzil, mütezillil bulunduğunu zaman irâe ve isbat etmiştir. Tarih bunların ahvâlini bi'l-etrâf nakl ve hikâye ve harekât ve ef'âlini tedkik ve muhâkeme edecektir. Bak, *Salâhî Bey Mecmu'ası*, s. 146.

²⁴ Mehmed Salâhî Bey, 13 Cemâziyeliâhîr 1316 da, ülâ-sânisi rütbesini ve gümüş liyakat ve sanayi' madâlyasını almış bulunuyordu. 2 Recep 1818 de üçüncü dereceden Osmânî nişanı aldı. 8 Muharrem 1319 da, rütbesi ülâ oldu ve 26 Cemâziyeliâhîre 1319 da, ikinci dereceden Mecidî nişanı verildi. Bak, *Salâhî Bey Mecmu'ası*, s. 129/30.

«... Garibdir ki nezâretin ol babdaki tezkiresini bir Muharrem sabahı bizzat nezd-i müşâruileyhe azîmet ve sâl-i cedîdi tebrik ve tehniyet edüp ye'den be-yed itâ ve Muharremiye olarak sûret-i ma'rûzanın tervec ve is'af buyurulmasını niyaz etmiş ve derhâl ol vech ile arz edileceği kendi tarafından va'd ve beyân edilmiş iken, hîn-i arz ve istizanda nişân-ı Osmânî'nin hatt-ı destile çizilip, Mecidî yazıldığı muahharen tezâhür ve tahakkuk eylemiştir. Vâkı'a bu güne kadar ihraz ettiğim rütbe ve me'muriyet itibarile eyyam-ı mu'tâdede merâsim-i tebrik ve ziyâreti ifâ için Saray-ı hümayûn'a dâveti mutazammın cânib-i teşrifattan her zaman tezâkir-i resmîye aldığım ve diğer ricâl-i devlet gibi merâsim-i mu'tâde-i mezkûrede bulunmaya med'uvv ve salâhiyyettar olduğum hâlde, henüz resmî üniforma yaptırıp, iktiza etmemiş ve nişan, madalya takmamış olduğumdan ve böyle arâyışlı, nûmayişli hâlât ve merâsimden hazzetmediğimden nişân-ı mezkûrun Osmânî ve Mecidî olmasında esâsen bence bir fark ve beis yok ise de, akrandan ve emsâlimden bâzıları vezir, bâlâ pâyelerini ihraz ve bâzıları mezkûr nişanların murassa kıt'alarını ahzetmiş ve hasbe'l-hâl rütbe ve nişanın eski şeref ve şânı kalmayıp, en âdi eşhâsa bile en âtleri tevcih ve itâ edilmekde bulunmuş iken, ve muhibb-i kadim addettiğimiz bir zâtın merâtib-i beşeriyenin müntehasını hâiz olması cihetile, bi't-tabî lütf u inâyetine muntazır olduğum hâlde böyle bir muâmele-i ma'küseye tesadûf edilmesi iğbirâr-ı hâtırı, inkisâr-ı derânı mâcib olmuştur. Bununla beraber müşâruileyhe karşı aslâ eser-i iğbirâr göstermedim. İfây-ı vecibe-i şükran eyledim. Yalnız vefâsızlığını, mürüvetsizliğini bil'l-vasita ismâ ettim....»²⁵

Bu ifâde gayet açık bir şekilde, Mehmed Salâhî Bey'in iç duyularını ortaya koymaktadır. Akran ve emsâlimden aşağı kalmak istemeyen Salâhî Bey, zaman zaman, kendine yakın hissettiği kimselere müracaat ederek, onların yardımlarını istemekten geri kalmamıştır. Her ne kadar, rütbe ve me'muriyette gözü olmadığını söylemekte ise de, istediğini elde edemeyen bir adam durumunda olduğu aşikârdır. Nitekim onun daha önceleri, Ferid Paşa'ya bâzı mektuplar yazarak isteklerde bulunduğunu görmekteyiz. Meselâ bu nevi mektuplarından biri, aynen metnini aşağıya koyduğumuz şekildedir.

²⁵ *Salâhî Bey Mecmu'ası*, s. 129/30.

I

«Hakk-ı çâkerânemde geçen gün beyan buyrulan mensubiyet maddesi hiç bir zaman mâni'-i feyz ü terakki olamaz. Bi'l-akıs teshîl-i husûl-i maksâda medâr-ı ciddi olur. Hele taraf-ı fahîmâ-nelerinden hakk-ı âcizânemde bir lûtufl - ma'nây-ı sahih-i arabîsi ile - bir ihsan edilecek ise, buna asla mâni'a teşkil edemez. Çünkü kulunuz zât-ı şâhâncece ma'lûm olmakla beraber, silk-i me'muriyette ve irtibât-ı makamât-ı resmîye sebebile ma'iyet-i celîle-i vekâlette bulunduğunuz cihetle, hakk-ı çâkerânemde hüsn-i şahadette, lûtf-ı hümâyuna mazhariyet için delâlette bulunmak hakk-ı hidivlerinde hiç bir şâibeyi mücib olamaz. En menkûb ve müşkil bir mevki'de bulunduğu eyyamda nasıl hissiyât-ı ihtiramkârâne ile Ferid Bey-efendiye arz-ı meveddet etmiş isem, bu gün dahi fehâmetlû, devletlû Ferid Paşa hazretlerine de ayn-ı ihsân-ı ihlâskârânede bulunuyorum. Eğer şân-ı âlileri icâbınca hakk-ı çâkerânemde sahihen bir iyilik yapmak emelinde iseniz asla mevânî yoktur. Mensubiyet sözünü, lisân-ı âlilerinden işittiğime esef ederim. Bâzi kimselere ve meselâ gümrükde bâzi zevât-ı ma'rufeye vuku' bulan lûtf-ı mahsûs-ı fahîmâneleri de ma'lûmdur. Hattâ bu söze Şeyh Efendi dahi teessüfler etti. Çocuklar bâlâ oldu. Müdürler birinci Osmânî aldı. Bir meclis-i idâre reis vekili bunlara müstahak olamaz mı? Yok zâten böyle bir lûtufta bulunmak istemiyor iseniz, kulunuz bir şey diyemem. Muhâkeme-i ahvâli tarihe bırakıp, ebediyyen sükût ederim. Bu kadar tasdi'ata sebep dahi akrân ve âşinâyân taraflarından hande-i tezyif ve eski dostunuz tâbiri ile vâki' olan muvâhezâttir. Bâki sözü şân-ı insaniyete ne lâyük ise, onu icrâ buyurmanızı arz ile iktifa etmektir. Fi 18 Mayıs 1319»²⁶.

Aynı mahiyette bulunan bir diğer mektubunu da aşağıya derc ediyoruz :

II

«Arz-ı çâkerânemdir

Cenâb-ı Hakk mesned-i celîl-i fahîmâlerinde müebbed ve muvaffak buyursun. Ziyâ-ı teveccühât-ı sâmiye-i hidivlerinin Kon-ya'daki kulûb-ı muzlimeyi gark-ı nûr-ı sürûr ettiğini müşâhede ile

²⁶ Salâhî Bey Mecmu'ası, s. 130/31.

tenvir-i uyûn-ı iftihar eden buradaki müntesibîn-i kadîmeleri parlak parlak ümidlerde bulunuyorlar. Ez-cümle kulunuzun sadr-ı esbak merhum Rif'at Paşa'ya asla taallûk ve münâsebetim yok iken bir arıza-i resmîye takdimile vuku'-i müracaatım üzerine müşârûnileyh, tebdilen ikinci rütbeden nişân-ı Osmânî ile tâltif-i çâkerâneme bez-i inâyet etmiş olduğu hâlde, zât-ı sâmi-yi fahîmâlerinden büyük büyük lûtuflar, inâyetler intizarında bulunması tabi'i değil midir? Müddet-i hizmet-i çâkerânem hulû-i nisan ile otuz seneyi dolduruyor. Vaktile ders-i kitabet ve edebiyat gösterdiğim gençlerden mevki'-i memuriyetleri kulunuza nisbetle daha dîn bulunanlar rütbe-i bâlâyı ihraz ettiler. İşte bu gibi esbâb bu yolda tasdi'atı icâb ediyor. Yoksa rütbe, nişân gibi şeylere yâni şeref-i izâfilere kulunuzun asla atf-ı nazar-ı itibar ve ehemmiyet etmiyeceği zât-ı vâlây-ı ehamfleri pek âlâ bilirsiniz. Her ne ise, geçenlerde, sof palto iktisa ve Köprü'de etrafa temenna buyurduğunuz lisan-ı ta'rize alanlara karşı müdafaat-ı şedidede bulunan muhlis-i kadîmelerinin ümid-i âtifetten mahrum bırakılmıyacağı âşikâr bulunduğuna binâen çâkerânemde müstahdem me'murîn-i idareden bir kaç zâtı taltifleri hakkında cânib-i nazaretten makam-ı fehâmet ittisâm-ı hidivlerine arz ve takdim kılınan tezkire-i resmîyenin kabûl ve tervici hususuna müsâade-i celîle-i ehamflerinin bi-dirig buyurulmasını istirham ederim»²⁷.

Mehmed Salâhî Bey'in bütûn gayret ve isteklerine rağmen, yukarıda da görüldüğü üzere, kendisine evvelâ birinci dereceden Osmânî nişanı verilmesi teklif edildiği hâlde, sonradan Ferid Paşa bunu dahi, birinci Mecidi nişanına çevirmiş ve Salâhî Bey'in gördüğü en son ni'met de bu olmuştu. Sadrîazam Ferid Paşa'yı bu kadar medh etmesine, eski dostu ve çok yakını bulunduğunu bir çok def'alar tekrarlamasına rağmen, Ferid Paşa dahi, son zamanlarında kendisine beklediği yardımı yapmamıştı; o yine telgraf ve posta nezareti, meclis-i idâre hey'eti reis vekili olarak kalmıştı. Salâhî Bey, bütûn bu çalışmalar sonunda, yine ümid ettiklerini elde edememekden mütevellid bir ye'se düşmüş olmalı ki, onun tekrar etrafını tenkide ve hattâ hicve başladığını görüyoruz ve meselâ bu devrin tanınmış adamlarından Arab Abdullâh hakkında şunları yazmıştır :

²⁷ Salâhî Bey Mecmu'ası, s. 131.

*Paşalardan zâten peze ... ler çok idi
Peze ... den resmen Paşa asla yok idi
Peze ... lik paşalıkla tutulmuş seygan
Paşa oldu Arab Abdullah buna bürhan* ²⁸

Mehmed Salâhî Bey

Salâhî Bey, diğer taraftan kendi çalıştığı dâiredeki me'murlar ile de uğraşmaya başlamıştı. Evvelâ Beyoğlu Telgraf - hânesi veznesinde meydana gelen bir kasa açığı hâdisesi dolayısıyla, telgraf ve posta nâzırı ile mücâdeleye girişti. Beyoğlu vezne müdürü Antonyâdis ve şef Tahir beyleri, kendisinin başında bulunduğu idâre meclisinden bazı memurlar göndermek suretile sorguya çekmek istedi. Fakat telgraf ve posta nâzırının, nezaretten müsaade alınmadıkça, böyle bir tahkikatın yapılamayacağını bildirmesi üzerine, durumu devlet-şûrâsı'na aksettirdi ²⁹. Salâhî Bey'e nazaran, idâre meclisi başkanlığı, nâzırın uhdesinde bulunduğu göre, bu başkanlığa vekâlet eden adamın da, aynı hakları hâiz olması icâb ediyordu. Bu itibarla, idâre meclisi başkan vekili olarak kendisinin dahi, nâzır gibi, bu idârenin muhasebe, vezne hesapları ve sair muâmelelerine bakması zarûrî bulunuyordu.

Salâhî Bey, henüz birinci müracaatının cevâbını almadan, devlet - şûrâsı'na ikinci bir şikâyette daha bulundu. Bu def'a, telgraf ve posta nezaretinde vazife gören memurlardan bir çoğunun, muntazam şekilde kefalet senedi vermeleri icâb ederken, hiç birinin bu muâmeleyi tam yapmamış olmasından şikâyet eder mâhiyette bir dilekçe gönderdi ³⁰. M. Salâhî Bey, kanunun açık tarzda beyan ettiği hâllerde, kefalet maddesinin tatbikine lüzum vardır; kanunun bu hükmünü yerine getirmeyen ve istediği gibi hareket eden bir âmir, bilâhîre devletin zararını mücib bir hâl vâki' olduğunda, mes'ûl edilmelidir; hattâ daha önceden bu gibi durumlar araştırılıp ortaya çıkarılmalıdır diyordu. Hâlbuki bu keyfiyet bir çok dâirelerde olduğu gibi, telgraf ve posta nezaretinde

²⁸ İş bu Arab Abdullah Mesullu esâfil-i nâsdan kabadayılıkla ve delâlet-i fuhşiyat ile mâruf ve zâbitaca kaç def'a öteye beriye tard ve teb'id olunmuş bir şabs-ı şerir olduğu hâlde, kurencâdan Fâik Bey'in delâlet ve istirhâmı ile rütbe-i mir-miraniye mazhar olduğu muhakkaktır. 30 Ramazan 1321. Bak, *Salâhî Bey Mecma'ası*, s. 19. Bu husûs sivil paşalara âittir.

²⁹ *Salâhî Bey Mecma'ası*, s. 134.

³⁰ » » » » , s. 135/37.

dahi ihmâle uğramış ve idârenin meselâ bir merkez veznesinde, devlet bu yüzden bin beşyüz lira zarar görmüştü; aynı zamanda mes'ûlü de henüz tâyin edilememişti. İzmir Posta-hânesi'nde çalışan Osman Efendi adında diğer bir memur, zimmetine para geçirmiş olduğu hâlde, kefaletinin iyi tanzim edilmemiş olmasından bi'l-istifade muhâkemedede beraet eylemişti. Halbuki Halep posta idaresindeki memurların çoğu kefilsizdi. İçinde üç-beş bin liralık eşya bulunan Telgraf fabrikası anbar memuru dahi kefalete bağlı değildi. Binâenaleyh, telgraf ve posta merkezlerini ve memurlarını yoklama edip, kefilsiz olanların haklarında kanûnî muâmele yapılması lâzım geliyordu; yâni Salâhî Bey bu dilekçesinde dahi, nâzırın görevini tam olarak yerine getirmemiş olduğunu belirtiyordu. Lâkin, eski nüfuzu ve iktidarı kalmadığı için, artık onu kimse dinlemiyordu. Bu hususu kendisi de anlamıştı ve yukarıda suretlerini verdiğimiz iki dilekçesinin altına şunları yazmıştı: « Gerek yukarıda münderic olan gerek, iş bu takrirleri şûrây-ı devlet'ce asla nazar-ı itibara alınmayıp, emsâl-i kesiresi gibi beyân-ı mütalâa olunmak üzere, leffile bâ-tezkire telgraf nezaretine gönderildiğini maatteessüf beyan eylerim. Halbuki, nezaret zâten bu misillü seyyiat-ı ahvâlin masdar ve müsebbib-i aslîsi iken onun mütalâasını sormak abes değil midir? »

*Eyvah bu bâzicede bizler yine yandık
Zirâ ki zıyan ortada bilmem ne kazandık* ³¹

Bununla beraber Salâhî Bey, telgraf ve posta nezâretinde çalışan, telgraf muhasebecisi Mahmud Bedri Efendi, İzmir vilâyeti telgraf ve posta baş müdürü Edhem Efendi gibi daha bir çok kimselerden şikâyetçi idi. Devlet-şûrâsı'nın hakkında karar vermediklerini padişaha şikâyet ediyor; karar verilenlerin ise, cezalarının afvo olunmaması hususunda, yine padişaha müracaatta bulunuyordu. Nihayet, telgraf ve posta nâzır Hüseyin Hasib Efendi ile arası iyice açıldı. Nâzır, bir çok muâmeleyi, M. Salâhî Bey'in masasına uğratmadan ve ona haber dahi vermeden, şahsen yapmaya başladı. Böylece Salâhî Bey, yeni bir vazifeye geçmek, daha yüksek bir makam elde etmek şöyle dursun, çalışmakta olduğu görevde

³¹ Salâhî Bey Mecmu'ast, s. 137.

dahi bir tarafa atılmış, yalnız bırakılmış, hattâ hakarete uğrar bir duruma düşmüştü. Fakat buna rağmen o, nâzıra yazdığı mektupta şöyle diyordu:

« ... Bendeniz her gün saat beşde gelip, akşama kadar meşgul olduktan sonra, her gece çanta dolusu evrakı tedkik ile iştilal etmekte iken, âcizâne ciddi çalışmalarım takdir buyrulmadıktan maada, böyle nâ-becâ muâmele vuku'u bi't-tab'i mücib-i ye's ve fütur olduğundan, bundan sonra . . . : hey'et-i idâre içtimâ ettikçe evrak okutmak ve karar yazdırmakla iktifa . . . edeceğimi arz eylerim. Fi 8 Eylül 1322 » ³².

II. Abdülhamid'in Mehmed Salâhî Bey'in âilesini taltifi :

Mehmed Salâhî Bey'in, Osmanlı Devleti telgraf ve posta nâzır Hüseyin Hasib Efendi ile münakaşalarına sebep olan diğer bir hâdise de, zevcesi için istediği Şefkat nişanı mes'elesinden doğmuştur. Salâhî Bey, II. Abdülhamid devrinde bir çok memurların âilelerine Şefkat nişanı verilmiş olmasından ve kendisinin de devlete otuz senedir hizmette bulunmasından cesaret alarak, telgraf ve posta nâzır Hüseyin Hasib Efendi'ye müracaat ile âilesi Ülfet Hanım'a dahi böyle bir nişan verilmesini istemiş ve keyfiyetin bir tezkire ile de Bâb-ı âlî'ye yazılmasını ricâ etmişti. Fakat, Salâhî Bey'in ifadesine nazaran, terbiye ve nezâkatten, akıl ve dirâyetten nasibi bulunmayan, kadd ü kameti uzun olan bu sersem Boşnak, gayetle sert bir surette ricâsını reddederek, bu gibi taltifler için doğrudan doğruya padişaha müracaat edilmesi lâzım geldiğini söylemişti. Telgraf ve posta nâzır, kendi nezâretindeki memur hanımları için böyle bir çıkır açmak istemiyordu. Lâkin verilen cevap ve yapılan muâmele şekli, Salâhî Bey'in canını çok sıktığı için, bir taraftan nâzıra muğber olmakla beraber, diğer taraftan doğruca Saray'a gitmiş ve derhâl durumu hikâye eder mâhiyette bir tezkire ile padişaha bildirmişti. Salâhî Bey'in yazdığı bu dilekçeyi alan II. Abdülhamid ise, hemen ikinci rütbeden bir Şefkat nişanının hazırlanarak, Salâhî Bey'in hanımına götürülmesini ferman buyurduğu için, hünkâr çavuşlarından bir tânesi bu nişanı alıp, aynı günün gecesi, alaturka saat bir buçuk iki sıralarında, Salâhî Bey'in evine geldi. İşte bu keyfiyet, uzun yıllardır

³² Salâhî Bey Mecmu'ast, s. 140.

padişahın lütuf ve ihsanlarına nâil olamayan Salâhî Bey'in evinde büyük bir sevinç ve neşe yarattı. Salâhî Bey, ertesi sabah teşekkür için bir taraftan Saray'a giderken, diğer taraftan Hüseyin Hasib Efendi'ye şu cevabı yazarak, hususî bir adamı vasıtasile konağına göndermişti.

«Dünki muâmeleyle bugünkü cevab :

Nalinci keseri gibi yalnız kendi nefsinize ve bir kaç avenenize hasr-ı himmet ve tahsis-i menfaat edikçe memurların lisan-ı mezzemmetinden kurtulamazsınız. Âmiriyyet ulüv-vi cenab, kadr-danlık, hak-şinaslık gibi hasâil-i bergüzide ile birlikde bulunmak gerektir. Devâir-i sâirede mektep hocalarına, kalem mümeyyizlerine bile ihsanî Bâb-ı âlî'ye arz olunan bir nişân-i âtîfet-i seniyyenin istihsâli için on iki senelik istihkakından bahisle resmen müracaat eden bir meclis reisine, dâima hürmet ve nezaket gösteren bir refika karşı o kadar münâsebetsiz, bârid cevab vermek mügayir-i âdâb-ı muâşeretidir. Öyle muâmele size yakışabilir, fakat o makama yakışmaz. Diğerlerinin nişanlarına, rütbelere, sâir şeylerine dâir ne suretle ma'rûzât-ı resmîye ve hususîyede bulunduğunu tamamiyle biliyorum.

*Hiç ummadığın keşf eder esrâr-ı derûnu
Sen herkesi kör, âlemi sersem mi sanırsın*

Dün pek soğuk, pek çirkin bir cevap ile Bâb-ı âlî'ye arzını bile dirig ettiğin nişân-ı âlî'yi dün akşam yazdığım iki satırlık bir arıza üzerine hazret-i padişah-ı bende-nûvaz derhâl, ta hâneme kadar ihsan ve irsâl buyurmak suretile her vakit olduğu gibi izhâr-ı kemâl-i ulüv-vi cenab ve bende-i kadimlerini bu suretle de mesrur ve kâm-yab buyurdular. Şu muâmele-i şahâne senin gibi âmirilere medâr-ı intibah ve ders-i ibret olmalıdır»³³.

Mehmed Salâhî Bey'in ölümü ve bâzı şarkıları :

Mehmed Salâhî Bey, son günlerini daha yüksek bir memuriyet, hiç değilse bir vâililik, paşalık bekleme özlemi içinde geçirdi. Fakat en son memuriyet durumu, birinci Mecidî ve ikinci dereceden Osmânî nişanı ile telgraf ve posta nezâreti, meclis-i idâre hey'eti, reis

³³ Salâhî Bey Mecmu'ası, s. 139.

vekilliği idi. Ayrıca bir de gümüş liyakat ve sanayi madalyası almış bulunuyordu. Hicrî 1326 senesine kadar, bu durumunda herhangi bir değişiklik olmadan, görevine devam etti. Nihayet 23 Temmuz 1908 (= 10 Temmuz 1324 = 23 Cemaziyelâhir 1326) inkılâbı ve II. Meşrutiyet'in ilânı ile II. Abdülhamid'in tahtından indirilmesi ve Selânik'e gönderilmesi üzerine, bir çok kimseler gibi, o da bütün memuriyet ve rütbelerinizi kaybetti. Halk arasında hafiye olarak şöret bulduğu için yıldızı derhâl söndü ve Batı Anadolu'daki adalardan birine sürüldü. Nihayet yapılan bu muâmeleyle tahammül edemiyerek 1910 yılında öldü. Vefatında tam elli iki yaşında bulunuyordu. Fazla bir malı yokdu. Bilhassa kardeşleri çok fakir düşmüşlerdi. Onun yalnız 1902 senesinde Göztepe'de bir köşk yaptırdığını biliyoruz³⁴.

Mehmed Salâhî Bey'in, Kâmûs-ı Osmânî adında büyük bir lûgati vardır. Birinci, ikinci ve üçüncü kısımları 1313 senesinde, İstanbul'da Mahmud Bey matbaasında basılmıştır. Bu lûgatin J harfinden başlayan dördüncü kısmı ise, yine aynı matbaada, 1322 senesinde basılmıştır. Bu itibarla «İ» Elif'den «J» ze harfinin sonuna kadar olan lûgatieler daha etraflı şekilde incelenmiş, diğer harflere âid kelimeler ise oldukça muhtasar şekilde işlenmiştir. Bunun sebebi, Salâhî Bey'in yukarıda yazdığımız hayat hikâyesi okunacak olursa, çok iyi anlaşılır. Diğer bir eseri de, Muâllim Nâci Bey'in hâl tercümesine dâirdir. Çok küçük boyda ve 69 sahifeden ibarettir. Basıldığı yer ve tarihi belli değildir.

Mehmed Salâhî Bey, şiir ile de meşgul olmuştu. Bir kısım şiirlerini, zamanında intişar eden gazetelerde neşretmiş bulunuyordu. Bir çok manzûmeleri, bir kaç gazeli ve bâzı kasideleri mecmuasında bulunmaktadır. Buna rağmen kuvvetli bir şâir olmadığı anlaşılıyor. İbnülemin Mahmud Kemâl Bey dahi, *Son Asır Türk Şâirleri* adlı eserinde ondan bahsetmez. Daha çok Muâllim Nâci'nin dostu ve hayranı idi. Önemli gördüğümüz şarkılarını burada neşrediyoruz.

³⁴ Salâhî Bey Mecmu'ası, ikinci kısım, s. 93 da, telgraf idare meclisi başkâtibi Münir Bey'in söylemiş olduğu manzum tarih. Hususî kütüphancemizdeki nüsha.

M. Salâhî Bey'in şarkıları

1.

*Ehl-i aşkın neşve-gâhı gûşe-i meyhânedir
Sâkıyâ âlâm-ı kalbi def' eden peymânedir
Güft ü güy-ı âleme aldanma hep efsânedir
Sâkıyâ âlâm-ı kalbi def' eden peymânedir*

*Bitmiyor âlâm-ı dünya bitse de ömr-i beşer
Ömrünü râhat geçirmek isteyen dünyada ger
Bilmiyorsa söyle sevmek hem sevilmeştir hüner
Sâkıyâ âlâm-ı kalbi def' eden peymânedir³⁵*

2.

*Üftâde oldun ol bi-vefâya
Biçâre gönlüm düşdün belâya
Katlanmak ister artık cefâyâ
Biçâre gönlüm düşdün belâya*

*Tevfikin olsun rehber refika
Sevda yüzünden girsin tarîka
Zannım değil o duhter şefika
Biçâre gönlüm düşdün belâya³⁶*

3.

*Neubahârın zevkine benzer civânın neş'esi
Nevcivânım neş'elen gelsin cihânın neş'esi
Neş'estiz durdukça sen gelmez cânânın neş'esi
Nevcivânım neş'elen gelsin cihânın neş'esi*

*Bezmi-î şâdi muntazam, sâzende hâzır sorma sen
Gül biraz şâd ol da zihnîn yorma sen
Gül a yavrum bir kadeh iç durma sen
Nevcivânım neş'elen gelsin cihânın neş'esi³⁷*

35 Salâhî Bey Mecma'ası, s. 54.

36 Salâhî Bey Mecma'ası, s. 54.

37 Aynı mecmua, s. 54.

4.

*Kalbi tenşit etmiyor sahba vâ sâz
Zevk-ı cân oldu bana sâz ü güdâz
Eylemem ağyâra billah keşf-i râz*

Nakarat

*Vuslatın etme dirig ey şâh-ı nâz
Şânına lâyük değil redd-i niyâz*

*Hicr ile ister perişân et beni
Merhamet kıl ister handân et beni
Neşve-i vaslınla mestân et beni*

Nakarat

*Vuslatın etme dirig ey şâh-ı nâz
Şânına lâyük değil redd-i niyâz*

*Ol kadar olmuş ki dil me'nûs-ı gam
Gayri te'sir etmiyor zevk u elem
Sen de me'gus eyleme gel kıl kerem*

Nakarat

*Vuslatın etme dirig ey şâh-ı nâz
Şânına lâyük değil redd-i niyâz³⁸*

5.

*Sanma dil ol dilber-i mehrûya hayran olmuyor
Can kâbil aşka amma megl-i cânan olmuyor
Arzûy-ı vasl-ı yâr etsen de imkân olmuyor
Her ne yapsan inşirâh-ı kalb âsân olmuyor*

Nakarat

*Nim nigâh-ı iltifat-ı yâre şâyân olmuyor
Hâsılı âlemde âşik şâd ü handân olmuyor*

*Dil enîs-i firkat ü hicran-ı cânân olsa da
Zülf-veş cem'iyet-i hâtr perişân olsa da*

38 Salâhî Bey Mecma'ası, s. 55.

*Cism-i zârî âteş-i hasretle sâzân olsa da
Mübtelây-ı derd ü gam me'lûf-ı giryan olsa da*

Nakarat

*Nim nigâh-ı iltifât-ı yâre şâyân olmuyor
Hâsılı âlemde âşık şâd ü handân olmuyor* 39

6.

*Hâl-i rikkat bahşimi gördükçe âlem ağlıyor
Ağlıyor gerr ü biyan zann etme âdem ağlıyor
Girye nâk oldukça âlem kalb-i pür gam ağlıyor*

Nakarat

Ağlıyor sâzîşine hasrette dîdem ağlıyor 40

7.

*Bezm-i safâda mey nûş ederken
Sermest-i zevkim dânyada derken
Kayd-ı elemden âzâde ser-ken*

Nakarat

Bend oldu zülf-i zer-târe gönlüm 41

8.

*Âşık oldum hûsn-i âlem-tâbına
Benziyor vechin bahar mehtâbına
Merhamet kıl âşık-ı bi-tâbına*

Nakarat

Vuslatınla şâd-man et bendeni

*Reng-i rûyun verd-i ahmerden lâtif
İbtisâmın gonce-i terden lâtif
Sözlerin billah sükkerden lâtif*

Nakarat

Vuslatınla şâd-man et bendeni 42

39 Salâhî Bey Mecma'ast, s. 55. 40 Salâhî Bey Mecma'ast, s. 55.

41 Aynı eser s. 55. 42 Aynı eser, s. 158.

9.

Zevcem için

*Aşiyân-ı sineden peroâz eden mürğ-i heves
Kondu bir gül dâline mest oldu büy-ı gonceden
Başladı feryad-ı dil-sûza o mürğ-ı bi-nefes
Gonce sensin kuş da gönlümdür benim ey gülbeden*

*Feyz-i aşkın bûlbül etti kalb-i gam mu'tâdını
Zemzeme pîrây-ı derd iştiyâkıdır senin
Gûş-ı rikkatle işitmezsin benim feryadımı
Aşka cevri eylemek gayet merakındır senin* 43

10.

*Aşk od'ına yandı gönül
Aşkı kolay sandı gönül
Yâr sözüne kandı gönül*

Nakarat

Bir güzelin âşıkıyım

*Etti veda' dil emele
Kurban olam o güzele
Kıymasın artık bu dile*

Nakarat

Bir güzelin âşıkıyım 44

11.

*Neş'e bahş-i bezm-i cemdir sâgar-i lâ't-i lebin
Bûse gâh-ı ehl-i dildir bezm-i meyde gabgabın* 45

12.

*Meghâne-i âlemde ne var câm-ı ceme benzer
Âyâ bulunur mu mey gibi bir hemdeme benzer* 46

43 Salâhî Bey Mecma'ast, s. 10.

44 Salâhî Bey Mecma'ast, s. 158;

45 Aynı mecmu'a, s. 25.

46 Aynı mecmu'a, s. 28.

13.

*Rüşvet almak bu zamanda taleb-i hak gibidir
Kim verirse parayı her işe elyak gibidir
Okadar etti tezâhür ki hakikat lâ-reyb
İntihâbın yolunu bilmeyen ahmak gibidir* ⁴⁷

⁴⁷ *Salâhî Bey Mecmuası*, s. 16. Salâhî Bey bu şiirini 1 Aralık 1319 da yazmış, 5 Ekim 1322 de şu şekilde açıklamıştır. Telgraf ve posta nezâretinde ve nâzır Hüseyin Hasib Efendi'nin taht-ı riyâsetinde şûrây-ı devlet azâsından Receb ve muhasebeci Muhiddin ve muhâberât-ı umûmiye müdürü Hayri ve posta müdir-i umûmisi Fahri Beyler ile meclis-i idâre azâsından Hacı Tevfik ve posta müdürü Mehmed Ali Efendilerden müteşekkil intihâb-ı me'murîn komisyonu hakkında söylediğim kit'adır.